

Щорічно наркокартелі отримують \$300 млрд прибутку та мають 250 млн «клієнтів» у всьому світі. Ця нелегальна індустрія не поступається найбагатшим корпораціям. Важко уявити, але картелі користуються тими самими інструментами, що й різноманітні компанії з продажу техніки чи модних речей. І роблять це досить успішно.

Керівник лондонської редакції міжнародного авторитетного видання *The Economist* Том Вейнрайт використовує свої мегазнання та професійну компетентність, розглядаючи роботу мультимільярдної наркотичної мафії з позиції звичайного легального бізнесу. Ті самі економічні закони, тільки спрямовані на розбудову проти-законної тіньової системи.

Поставки наркокартелю та *Walmart* — що між ними спільного? Які труднощі виникають у картелю під час рекрутингу? Чому зростання цін на листя коки не зумовлює росту цін на кокаїн? Як на економіку наркобізнесу впливають новітні явища: «темна» частина інтернету й синтетичні наркотики? PR, HR, аутсорсинг, залучення нових клієнтів, корпоративна етика та відповідальність, франчайзинг, інновації, маркетинг — стандартний алгоритм.

Захоплюючи й часом шокуючи, автор оповідає про те, як наркобізнес використовує класичну бізнес-схему, створюючи унікальний та жахливий економічний феномен — наркономіку.

Жвава та цікава книжка, створена на основі реальних репортажів та ґрунтовних наукових досліджень.

The Wall Street Journal

Як перетинаються злочинність, економіка, підприємництво та правоохоронні органи? Вражає.

Library Journal

www.bookclub.ua

ISBN 978-617-12-5108-3

9 786171 251083

ТОМ ВЕЙНРАЙТ

НАРКОНОМІКА

НАРКО НОМІКА

ЯК ПРАЦЮЄ ЕКОНОМІКА КАРТЕЛІВ

ТОМ ВЕЙНРАЙТ

TOM WAINWRIGHT

NARCO NOMICS

HOW TO RUN A DRUG CARTEL

Public Affairs
New York

ТОМ ВЕЙНРАЙТ

НАРКО НОМІКА

ЯК ПРАЦЮЄ ЕКОНОМІКА КАРТЕЛІВ

ХАРКІВ **КЛУБ**
2019 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 334.75
В26

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Перекладено за виданням:
Wainwright T. Narconomics: How to Run a Drug Cartel / Tom
Wainwright. — New York: Public Affairs, 2016. — 288 p.

Переклад з англійської *Леся Герасимчука*

Науково-популярне видання

ВЕЙНРАЙТ Том
Наркономіка. Як працює економіка картелів

Керівник проекту *С. І. Мозгова*
Відповідальний за випуск *А. В. Альошичева*
Редактор *Р. А. Трифонов*
Художній редактор *А. О. Попова*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*
Коректор *Є. О. Демченко*

Підписано до друку 29.01.2019. Формат 84х108/32.
Друк офсетний. Гарнітура «Newton». Ум. друк. арк. 15,96.
Наклад 3000 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано у ПРАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»
Свідоцтво ДК № 5454 від 14.08.2017 р.
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4
Тел./Факс (0456) 39-17-40
E-mail: bc-book@ukr.net; сайт: <http://www.bc-book.com.ua>

ISBN 978-617-12-5108-3
ISBN9781610395830 (англ.)

© Tom Wainwright, 2016
© DepositPhotos.com / RedKola, обкладинка, 2019
© Неміро Ltd, видання українською мовою, 2019
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад і художнє оформлення, 2019

Шахраї ці трюки знають.

Чесні люди мають їх навчитися для самозахисту.

Даррелл Гафф

«Як брехати за допомогою статистики»

Зміст

Вступ. Картель	9
Розділ 1. Мережа постачання кокаїну	
Ефект таргана і зиск у 30 000 %	18
Розділ 2. Конкуренція проти змови	
Чому злиття іноді краще за вбивство.....	41
Розділ 3. Кадрові проблеми в наркокартелі	
Коли Джеймс Бонд зустрічається з містером Біном.....	70
Розділ 4. Піар і божевільні з Сіналоа	
Чому картелі дбають про корпоративну соціальну відповідальність ...	101
Розділ 5. Офшори	
Привілеї для бізнесу на Московому березі	132
Розділ 6. Обіцянки і небезпеки франшиз	
Як гангстери запозичували в McDonald's.....	157
Розділ 7. Спочатку новаторство — потім закон	
Наукові розробки в промисловості легальних наркотиків	176
Розділ 8. Замовлення партії онлайн	
Наскільки купівля в інтернеті покращила обслуговування клієнтів наркодилерами	197
Розділ 9. Диверсифікація на нових ринках	
Від контрабанди наркотиків до контрабанди людей	227
Розділ 10. Завершення колообігу	
Чим легалізація загрожує наркобаронам.....	254
Епілог. Чому з економістів виходять найкращі поліцейські	284
Подяки.....	304

Вступ

КАРТЕЛЬ

— Пані та панове, ласкаво просимо до Сьюдад-Хуареса. Місцевий час — 8 ранку.

Прохолодного листопадового ранку на злітно-посадковій смузі в мексиканській пустелі пасажир на борту літака авіалінії «Інтерджет», рейс 2283, нервується зі схованим у шкарпетці пакетиком і міркує, чи не припустився він жахливої помилки. Хуарес, у якому вдень жарота, а вночі морозяно, — амбітне прикордонне місто і головна кокаїнова брама до США. Воно притулилось до металевих огорож на кордоні з Техасом на півдорозі між тихоокеанським узбережжям і Мексиканською затокою; тут здавна тусуються контрабандисти, заробляються незаконні статки, гроші гатяться на стрімкі автівки, бридкі садиби, а по тому — на поважні мавзолеї. Але ось нервовий пасажир кліпає проти ранкового сонця і прямує до терміналу, де зауважує в камуфляжі й балаклавах морських піхотинців на варті біля виходу... Але він не наркоперевізник. Цей пасажир — я.

У терміналі я знаходжу найближчий туалет, замикаюсь у кабінці, дістаю пакуночок — невеликий чорний

електронний гаджет завбільшки з запальничку з однією кнопкою і світлодіодним індикатором. Кілька днів тому в Мехіко мені дав його місцевий радник з безпеки, який побоювався, що наївний молодий *británico* може потрапити в халепу дорогою до Хуареса. Тепер, у час мого першого візиту, це місто нещодавно одержало титул «найбільш убивчого у світі» через смертельні ігри в піжмурки найманих убивць із картелів-суперників з колоніального центру і шлакоблочних нетрів. Місцеві газети й теленовини повні розповідей про страти на узбіччях, масові поховання, нові способи розчленування. Наприклад, допитливі журналісти зазвичай зникають у багажнику автівки, муміфіковані за допомогою скотчу. З Хуаресом не жартують. Тож, даючи мені пристрій, радник пояснив, що мені після прибуття слід натиснути на кнопку, зачекати, доки спалахне індикатор, і схвати його в шарпетці. Поки індикатор блимає, він зможе мене відстежити, принаймні мою праву ногу, якщо я не озвусь.

У кабінці я дістаю трекер, перевертаю в руці й натискаю на кнопку. Чекаю. Індикатор не спалахує. Здивований, я натискаю ще раз. Дарма. Тисну на кнопку й починаю бити по пристрою, гатити — але хоч як я намагався оживити його кілька хвилин, індикатор не блимав. І я знову застромив цей непотріб у шарпетку, зібрав речі та насторожено подався на вулиці Сьюдад-Хуареса. Гаджет помер, і я лишився на самоті.

• • •

Це оповідь про те, що сталося, коли не найсміливішого журналіста, який спеціалізувався на економіці, відправили робити матеріал про найбільш екзотичну

і бруталну промисловість на землі. Я приїхав до Мехіко 2010 року, коли країна ставала до війни з наркоковбоями, які своїми позолоченими калашами довели окремі терени майже до анархії. У 2010 році в Мексиці вбили понад 20 тисяч людей, тобто вп'ятеро більше, ніж у всій Західній Європі¹. Наступний рік був ще кривавішим. Випуски новин інформували про те саме: щотижня нові повідомлення про корумпованих копів, убитих посадовців, численні криваві мордування *narcotraficantes* армією або через розбірки. То була війна з наркотиками, і, зрозуміло, наркотики перемагали.

Я інколи писав про наркотики з погляду споживачів у Західній Європі та США. Тепер у Латинській Америці я зіткнувся з різючим аспектом постачання наркотиків. І що більше я писав про *el narcotráfico*, то більше розумів, на що це схоже: глобальний, добре організований бізнес. Його виробни розробляються, продукуються, перевозяться, потрапляють на ринок і продаються чверті мільярда споживачів у всьому світі. Його річний дохід становить близько 300 млрд доларів; якби йшлося про економіку держави, то вона належала б до сорока найрозвиненіших у світі². Керівникам цієї індустрії може бути притаманний зловісний гламур: у них жахливі прізвиська (у Мексиці одного звали Ель-Коменіньюс, тобто Пожирач Дітей). Але коли я зустрічався з ними особисто, їхні вихвалання

¹ Executive Secretariat of the National Public Security System, “Reports of Incidence of Crime by Year”, 2010 (in Spanish), at <http://secretariadoejecutivo.gob.mx/incidencia-delictiva/incidencia-delictiva-fuero-comun.php>. (Тут і далі прим. авт., якщо не зазначено інше.)

² Ці вельми приблизні оцінки — дані Управління ООН з наркотиків і злочинності (далі — УНЗ ООН). Див., напр.: “Time for Policy Change Against Crime, Not in Favor of Drugs”, 2009, at <https://www.unodc.org/unodc/en/about-unodc/speeches/2009-03-11.html>.

та нарікання нагадували мені менеджерів корпорацій. Очільник кровожерної банди в Сальвадорі хизувався в спекотній в'язничній камері розмірами теренів, де верховодили його *compañeros*, і розводився про нове перемир'я поміж бандами, злиття яких мав оголосити головний виконавчий директор. Оглядний болівійський фермер, який вирощував коку, що з неї виробляється кокаїн, пишався здоровими пагонами на своїй наркоплантації з гордістю та знаннями комерсанта-садівника. Раз по раз найбільш безоглядні злочинці казали мені про рутинні проблеми, які псують життя іншим підприємцям: управління персоналом, обхід урядових постанов, пошук надійних постачальників, розв'язання питань з конкурентами.

Своєю чергою, їхні клієнти висувають такі самі вимоги, як і інші споживачі. Як і в будь-якій галузі, споживачі знайомляться з оглядами нової продукції, дедалі частіше купують онлайн і навіть вимагають від постачальників певного рівня «корпоративної соціальної відповідальності». Коли я потрапив до прихованої «темної мережі» інтернету, де за біткойни анонімно купують наркотики і зброю, то мав до діла з продавцем трубок для метамфетаміну, таким самим уважним, як співробітник «Амазону». (Ні, брешу. Він був набагато уважнішим.) Що більше я придивлявся до світової наркоіндустрії, то більше замислювався над тим, що сталося б, якби я писав про неї, як про будь-який інший бізнес. У результаті з'явилася ця книжка.

Коли я почав дивитися на нелегальну наркоіндустрію як економіст, то передусім помітив: разюча статистика, яку наводять посадовці, котрі беруть участь у боротьбі

з наркотиками, просто не має сенсу. Незабаром після мого прибуття до Мексики в Тіхуані запалало величезне вогнище, в якому горіли наркотики. Солдати розпалили багаття й відійшли подалі, бо 134 тонни марихуани зайнялися й перетворилися на стовп густого ядучого диму. У результаті найбільшої в історії країни облави схованку виявили в шістьох контейнерах на складі на міській околиці. Товар був готовий до експорту: його щільно натовкли в 15 тисяч пакунків завбільшки з мішки з піском і позначили логотипами з тваринками, смайликами та фігурками Гомера Сімпсона, якими контрабандисти маркують те, куди продукцію відправлять. Усі пакунки перевірили, зважили, сфотографували, облили дизпаливом і підпалили. Натовп дивився, а автоматники пильнували, щоб ніхто з завітрянного боку не наближався до запаморочливого вогнища. Регіональний мексиканський командувач, армійський генерал Альфонсо Дуарте Мухіка, гордо оголосив, що цей тліючий згар коштував 4,2 млрд песо, або 340 млн доларів. Деякі американські газети пішли ще далі, повідомляючи, що трофей вартий близько півмільярда доларів, якщо перерахувати це за роздрібними цінами наркотиків на американському ринку.

Якщо ж ретельно проаналізувати цифри, то обидві оцінки були дуже далекі від істини. Здається, розрахунки генерала Дуарте спиралися на припущення, що в Мексиці грам марихуани можна купити десь за 3 долари. Помножте це на сто тонн і одержите в підсумку приблизно 300 млн доларів. У США грам коштує радше 5 доларів, звідки й вийшло півмільярда. Ніби логічно, хоча сама оцінка дуже приблизна. Візьмімо такий дуже популярний латиноамериканський експортний продукт, як аргентинська

яловичина. У мангеттенському ресторані стейк на 200 з чимось грамів може коштувати 50 доларів, тобто 20–25 центів за грам. За логікою генерала Дуарте, виходить, що півтонни волонини варті понад 100 000 доларів.

Та бичка треба ще забити, порозбирати, спакувати, доправити за адресою, засмачити, приготувати на грилі, перш ніж правити за стейк 50 доларів. Тому жоден аналітик, який досліджує постачання яловичини, не розраховуватиме ціну за живою вагою бичка, який випасається на аргентинській пампі, на підставі даних із нью-йоркських ресторанів. А насправді саме так іноді оцінюють вартість героїну, захопленого в Афганістані, або кокаїну, перехопленого в Колумбії. У дійсності, і наркотики, і яловичина мусять пройти цілий ланцюг процесів додавання вартості, перш ніж буде встановлена їхня «вулична ціна». Грам марихуани може дати продавцеві 3 долари у нічному клубі в Мехіко або 5 доларів у студентському гуртожитку в США. Але у сховку на складі в Тіхуані він коштує набагато менше, бо його ще треба доправити контрабандою через кордон, поділити на роздрібні порції і тайкома продати на споживчому ринку. З оптимальних розрахунків випливає, що гуртова ціна в Мексиці становить приблизно 80 доларів за кілограм, або 8 центів за грам¹. З огляду на таку ціну, вилов у Тіхуані коштував понад 10 млн доларів, а то й менше, бо ніхто, переховуючи 100 тонн нелегального продукту, не продаватиме його на кілограми. Через тіхуанську втрату в картелі полетіло чимало голів. Але втрата організова-

¹ Beau Kilmer et al., “Reducing Drug Trafficking Revenues and Violence in Mexico”, RAND Corporation occasional paper, 2010, див. с. 19 у: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2010/RAND_OP325.appendixes.pdf.

ною злочинністю 340 млн доларів, про що повідомила більшість газет, була вигадкою: втрати злочинців, яким належали ці наркотики, становили насправді менш ніж 3 % вказаної суми.

Якщо така відмінність у вартості марихуани на одному великому складі в Тіхуані, думав я, то що міг би виявити аналіз наркоторгівлі зовсім з іншої перспективи, із застосуванням методів базової економіки? Якщо поглянути на картелі, то теж виявиться подібність до законного бізнесу. Виробники колумбійського кокаїну захистили свої прибутки, посиливши контроль постачальних мереж, як це робить *Walmart*. Мексиканські картелі розширилися за допомогою франшиз із таким самим успіхом, як і *McDonald's*. У Сальвадорі татуйовані вуличні банди, колись запеклі вороги, відкрили для себе, що співпраця іноді вигідніша за конкуренцію. Карибські злочинці використовують острівні смердючі в'язниці як центри зайнятості, вирішуючи власні проблеми з людськими ресурсами. На кшталт інших великих фірм, наркокартелі взялися експериментувати з офшорами, переносючи свої проблеми до нових, більш уразливих країн. Вони намагаються диверсифікуватись, як це здебільшого робить інший бізнес, сягнувши певного розміру. Як і іншим відомим ритейлерам, їм доводиться вдаватися до онлайн-торгівлі.

Комусь, можливо, застосування економічного та бізнесового аналізу до наркокартелів здається образливим. Проте нерозуміння економіки наркоторгівлі та продовження називання фантастичних цифр, як-от у випадку з вогнищем на півмільярда в Тіхуані, прирекли уряди на те, щоб витратити гроші та життя на політику, яка

не працює. У всьому світі платники податків витрачають понад 100 млрд доларів щороку на боротьбу з нелегальною наркоторгівлею. Лишень США гатять на федеральному рівні 20 млрд доларів, чинячи за рік 1,7 млн арештів, пов'язаних із наркотиками, і відправляючи чверть мільйона людей за ґрати¹. У країнах, що виробляють і переправляють наркотики, збройна боротьба з наркопромисловістю призвела до незчисленних жертв. Рівень убивств у Мексиці жахливий, але не такий високий, як у деяких інших країнах, що лежать на шляху контрабанди кокаїну і де щороку вбивають ще тисячі людей, які пробують боротися з наркобізнесом. Масштаб державних інвестицій величезний, а потрібних свідчень — як кіт наплакав.

Простежуючи шлях наркотрафіку, я виявив чотири великі економічні помилки, яких припускались уряди скрізь — від Ла-Паса до Лондона. По-перше, увагу переважно зосереджують на знищенні такого складника цього бізнесу, як постачання, а базова економіка вчить, що доцільніше зосередитись на попиті. Скорочення постачання вплинуло радше на підвищення цін, а не на скорочення обсягу спожитих наркотиків, що збільшило вартість кримінального ринку. По-друге, існує шкідлива орієнтація на сьогоденність, коли уряди заощаджують на ранньому втручанні, відкладаючи більші витрати на пізніше. Програми реабілітації в'язнів, створення робочих місць, лікування наркозалежності скорочують найперше, коли з бюджетом скрута; натомість гроші спрямовують на силові дії, які більшим коштом дають той самий результат. По-третє, хоча наркокартелі є взірцем

¹ Moisés Naím, *Illicit: How Smugglers, Traffickers, and Copycats Are Hijacking the Global Economy* (New York: Doubleday, 2005), p. 68.

спритної транскордонної глобальної комерції, ними переймаються (і то незграбно) лише на національному рівні. Тому цей бізнес легко виживає, переходячи з однієї держави до іншої і хутко зводячи нанівець нескоординовані зусилля різних країн. І нарешті, головне: уряди помилково ставлять на одну дошку заборону і контроль. Заборона наркотиків, яка на перший погляд здається раціональною, дає багатомільярдній індустрії ексклюзивні глобальні права на мережі найбільш безоглядної організованої злочинності. Що більше я вивчав, як саме картелі роблять бізнес, то більше цікавився тим, чи їх не зруйнує легалізація, котра далеко не подарунок для гангстерів.

У наступних розділах я подам обґрунтування цих аргументів. Але наріжна думка така: прогнозувати наступні кроки картелів і зупиняти їх, не витрачаючи марно життя і гроші, буде простіше, коли ми визнаємо, що управління ними здійснюється так, як і іншими транснаціональними корпораціями (ТНК). Ця книжка є підручником з бізнесу для керівників наркоіндустрії. Але водночас це і стратегія того, як завдати їм поразки.

МЕРЕЖА ПОСТАЧАННЯ КОКАЇНУ

Ефект таргана і зиск у 30 000 %

— Мене звуть бен Ладен.

Цього весняного дня сіється дрібна мряка в Ла-Пасі, болівійській столиці. Там вічно болить голова, а я ховаюся від опадів на порозі, чекаючи на поїздку в гори. Автівка щойно під'їхала — темно-сіра «тойота лендкрузер», задне вікно якої затемнене плівкою, що відкочується по кутках. Вистрибнув водій, аби відрекомендуватися.

— Мене за оце звуть бен Ладеном, — пояснює він, по-смикуючи свою кушисту, смоляну бороду, яка вигналася дюймів на шість із підборіддя. — Це ви хочете подивитися, де ми вирощуємо коку, еге?

Саме так. Це тут, в Андах, укоренилася торгівля кокаїном — глобальний бізнес десь на 90 млрд доларів за рік. Кокаїн споживають у всіх країнах світу, але кожна дрібка його походить із однієї з трьох південноамериканських країн: Болівії, Колумбії та Перу. Цей наркотик, який мож-

на нюхати у вигляді порошку і палити у вигляду креку, робиться з коки — кушодеревної рослини, яка прижилася на передгір'ях Анд. Я приїхав до Болівії побачити на власні очі, як вирощують коку, і якнайбільше довідатись про економіку кокаїнового бізнесу біля самого початку величезної, жорстокої і казково прибуткової мережі постачання.

Застрибую на заднє сидіння лендкрузера й відразу думаю, що краще: відчинити вікно, впускаючи дощ, або не робити цього й далі нюхати, як у багажнику смердить бензином каністра, що протікає. Вирішую трохи прочинити і, щоб не намокнути, посунутись на середину сидіння. Ми рушаємо і підіймаємося з 10 000 до 13 000 футів, аби подолати верховини болівійського плато високо в Андах, що лежить утричі вище, ніж Катманду в Гімалаях. Автівка гарчить, коли бен Ладен, то підспівуючи, то відмовчучись, долає один закрут дороги за іншим. Ми їдемо крізь хмари, які інколи розступаються і показують латки снігу на іншому боці долини.

Болівія вирощує коку переважно у двох зонах: у вологій провінції Чапаре в центрі країни, де за останні десятиріччя рослина прижилася під час буму торгівлі кокаїном, і в Юнгасі, теплому лісовому регіоні на північний схід від столиці, де люди це листя вирощували протягом сторіч. Саме туди ми й прямуємо; під час повільного спуску східним схилом повітря теплішає, голе каміння на схилі гори спочатку вкривається мохом, а тоді — щільною зеленою ковдрою папороті. Я видивляюсь на протилежний бік долини, аби відволіктися від страхів Каміно-Лос-Юнгас. Її тут називають *camino de la muerte*, «дорогою смерті»; це вузький гравійний путівець, що притулився до сипкого крутосхилу праворуч, а ліворуч лежить ущелина завглибшки

1000 футів. Бен Ладен бадьоро завертає лендкрузер на сліпих поворотах (а раз промчав крізь невеличкий водоспад), а я посуваюсь до правих дверцят, де чіпляюся за ручку і готуюсь вистрибнути в разі небезпеки, якщо відчую, що автівка починає сунутись у безодню.

На щастя, нічого не сталося. Через кілька годин подорожі, під час якої іноді доводилось вручну розчищати завали, ми прибули до місця призначення. Може, через те що в мене майже не лишилося нервів після пекельної подорожі, але Тринідад-Пампа, село з 5 тисячами мешканців, які живуть у будиночках зі шлакоблоків і рифленого заліза, здалося мені раєм. Обабіч дороги до містечка росли бананові дерева, які замінили собою крутосхили, котрі вздовж долини на північ і південь були акуратно загосподарьовані терасами по кілька футів заввишки. Далі за ними високі гори тонуть у хмарах, які виокремлюються на тлі синього неба. Я вистрибую з автівки в теплий полудень, радію можливості розім'яти ноги і прямую узбіччям до плантації. Куші, які там ростуть, переплутати неможливо. Делікатне мигдалеподібне листя росте на ніжних стеблах, що галузяться з грубших пеньків, дбайливо посаджених у рудий ґрунт. Це кока, листя вартістю мільярди доларів, через яке щороку вбивають тисячі людей. Терасу за терасою вирубану в скелях, і куші утворюють довгу зелену драбину.

На перехресті в центрі села я зустрічаю Едгара Мармані, голову місцевої спілки вирощувачів коки, який прийшов прямцем із плантації — руки брудні, гумові чоботи. Спілка наркофермерів? Майже скрізь у світі це вважалося б незаконним. Але коли йдеться про коку, то болівійський режим вільніший, ніж в інших південноамериканських країнах. В Андах листя споживали задовго до прибуття в Америку

європейців. Одні роблять із ним чай, а інші — жують жменями. (Болівійських селян можна часто побачити під час роботи з випнутою шокою, — то вони ссуть жуйку з листя.) У такому вигляді листя дає дуже м'який ефект стимуляції — нічого схожого з кокаїном. Листя нібито допомагає від холоду, голоду, висотної хвороби, що додають прикросців життю на болівійській верховині. У багатьох готелях Ла-Паса прибульцям подають чай із кокою; донедавна це робили і в американському посольстві. Я й собі випив філжанку під час сніданку; вона здалась мені не набагато міцнішою за зелений чай. Аби дозволити таке «традиційне» використання листя, щороку болівійський уряд відводить невеликі терени під вирощування коки.

Однак Мармані віддає перевагу пепсі, і ми в мінімаркеті сідаємо на пластикові стільці, а на столику між нами — пластикові склянки та дволітрова пляшка пепсі. Я починаю з питання про те, як виростити гарний урожай коки.

— Спочатку треба зробити *wachus*, — відповідає він і показує на схили, вживаючи місцеве слово на означення терас.

Кожну терасу два фути завглибшки очищують від каміння. На кожного члена громади припадає по десять терас, а найбільші землевласники мають понад акр землі. У Юнгасі м'який клімат і родючий ґрунт, тому фермери щороку збирають до трьох урожаїв із кущів коки, що краще, ніж при вирощуванні кави, яка дає лише один урожай і вибагливіша до умов, потребуючи затінку. Єдиний складний час — узимку, каже Мармані, бо в липні, серпні й вересні нема дощу, і ми «*estamos jodidos*» — у скруті. Зірване листя висушується на сонці й пакується в *takis*, п'ятдесятифунтові тюки. Вантажівка доправляє їх на ринок Вілла Фатіма

в Ла-Пасі, що є одним із двох місць у країні, де коку можна продати легально. Кожен водій показує ліцензію, в якій вказано вагу і походження вантажу.

Фермерів, які вирощують коку, толерують і навіть шанують у Болівії, президент якої Ево Моралес сам був *cocalero*, як називають вирощувачів. Порушуючи всі закони, він колись привіз тюки коки до Мангеттену і з викликом жував її на засіданні ООН, де закликав скасувати міжнародні конвенції, які лишають це листя поза законом. Ця витівка була частиною ширшого спротиву західному втручання в андські справи, як він це розумів. У 2008 році він вислав посла США за втручання в місцеву політику, а на додачу виставив і Управління боротьби з наркотиками США. Попри міжнародні заборони листя коки, держава Болівія підтримує різні галузі вітчизняної промисловості, що випускають із коки різні вироби, — від цукерок, тістечок, напоїв до зубної пасти з кокою. Займається цим Управління з питань коки й комплексного розвитку на чолі з заступником міністра, яке видає ліміти на вирощування листя. Ідея полягає в тому, щоб і забезпечити обсяги для ринку чаю, зубної пасти тощо, і не давати листя для наркоторгівлі. Проте система ця не досконала: за оцінкою ООН 2014 року, Болівія виділила під вирощування коки 20 400 гектарів землі, чого вистачає для вироблення 33 000 тонн сушеного листя. Водночас на два ліцензовані ринки країни припадало лише 19 798 тонн, тобто менш ніж 2/3 виробленого обсягу листя коки¹. Тобто цілком можна стверджувати, що решта потрапила на нелегальний ринок для переробки на кокаїн.

¹ “Plurinational State of Bolivia, Monitoring of Coca Cultivation 2014”, UNODC, August 2015 (in Spanish), at https://www.unodc.org/documents/bolivia/Informe_Monitoreo_Coca_2014/Bolivia_Informe_Monitoreo_Coca_2014.pdf.

Оскільки картелям для виробництва кокаїну потрібне листя коки, уряди зосередилися саме на плантаціях коки, намагаючись підірвати витoki незаконного бізнесу. З кінця 1980-х років південноамериканські країни-постачальниці коки почали отримувати від США кошти та експертну допомогу для боротьби з наркотиками шляхом виявлення і знищення ферм, які вирощували коку нелегально. Економічне пояснення дуже просте: якщо скорочується постачання продукту, зростає його дефіцит і ціна. Саме дефіцит робить золото дорожчим за срібло, а нафту дорожчою за воду: якщо багато людей щось хоче, а в обігу того нема, то треба приплатити, щоб те дістати. Уряди сподіваються, що, урізаючи постачання коки, вони сприятимуть підвищенню ціни на листя, а отже, і на виробництво кокаїну. Якщо ціна на кокаїн зростатиме, міркують вони, менше людей у заможному світі купуватиме його. Так само як очікування низького врожаю какао нещодавно підняло у світі ціни на шоколад (і шоколадоголікам довелося обмежити свої апетити), нищення насаджень коки підніме ціни на кокаїн, і споживачі цього наркотику менше вдаватимуться до нього.

Колумбія та Перу, в яких наразі кращі стосунки зі США, ніж у Болівії, значно прикрутили шрубки. Армії обох країн відрядили на упорядження теренів, аби й сліду не лишилося від куштів коки. Проте місцева горовина надзвичайно ускладнила це завдання. Туди й назад літали легкі літаки, й коригувальники видивлялися зрадливі тераси, на яких уродила кока. Фермери навчилися приховувати ці рослини, але влада вдосконала їх виявлення. Тепер літкам коригувальників допомагають супутники, які дають фахівцям докладну зйомку теренів, аби можна було відрізнити легальні плантації бананів та кави від нелегальних — коки.

Солдатів озброюють такими мапами й надсилають вручну нищити плантації. У Колумбії вдавалися до розпорошення з легких літаків гербіцидів. Селяни нарікають, що разом із кокою нищать багато цілком легальних рослин. У 2015 році Колумбія на невизначений термін призупинила програму розпорошення гербіцидів із повітря, бо ВООЗ попередила, що гербіциди можуть викликати рак.

Спустошення за допомогою кампанії нищення виглядало успішним, принаймні на перший погляд. За кілька минулих десятиріч Болівія, Колумбія й Перу знищили тисячі квадратних миль нелегальних плантацій коки, щороку збільшуючи обсяг ліквідованого врожаю. Застосовуючи ручну працю, уряди трьох країн 1994 року знищили близько 6 000 га коки¹, а 2014 року — біля 120 000 га. Це виняткове досягнення: масштаби зробленого стануть зрозумілими, якщо уявити собі щорічне просапування садка, площа якого в 14 разів більша за площу Мангеттену (а при цьому військові ще й стріляли). За приблизними розрахунками ООН, в Андах знищено половину кущів коки.

Щорічна втрата близько 50 % продукції завдала б неправної шкоди більшості галузей промисловості. А от кокаїновий ринок повертає своє. Акр за акром коку труїли, палили, обпорскували, а фермери йшли деінде й садовили нові кущі навзамін втрачених. Завдяки цьому загальний обсяг виробництва майже не змінився. У 2000 році, після першого десятиріччя боротьби з кокою, в Південній Америці успішно використовували під цю рослину приблизно 220 000 га, тобто стільки, скільки і 1990 року. Проте картелі швидко знайшли інші джерела постачання. Нищення

¹ “World Drug Report 2006”, UNODC, 2007, at <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/WDR-2006.html>.

в Перу стимулювало вирощування коки в Колумбії. Коли Колумбія подвоїла зусилля і повиганяла фермерів, тераси з кокою з'явилися в Перу. Західні експерти називають це «ефектом повітряної кулі»: якщо кулю натиснути в одному місці, вона випнеться в іншому. У латиноамериканців є приземленіша назва для цього феномену: «ефект таргана». Ви, як тарганів, виганяєте наркоторгівців з однієї кімнати, а вони незабаром оселяються деінде в домі.

Це не знеохоче прибічників знищення, які доводять, що не йдеться про цілковиту ліквідацію вирощування коки, а лишень про здорожчання процесу. Для підтримання високої врожайності попри обпорскування плантацій фермерам доводиться працювати на землі набагато більше. Потреба в нових плантаціях замість знищених військовими значно здорожчує бізнес. У минулому майже весь урожай коки можна було переробити на кокаїн. А тепер чи не половина втрачається, бо куші за наказом влади висмикують або обробляють гербіцидами.

Однак попри те що доводиться тепер вирощувати коки вдвічі більше, щоб зберегти обсяг урожаю, картелям не довелося підвищувати ціни. Сьогодні в США грам чистого кокаїну коштує приблизно 180 доларів (грам на вулиці зазвичай удвічі дешевший, бо його чистота становить лише 50 %)¹. Така ціна тримається вже понад 20 років, незважаючи на те, скільки вирубано кушів мачете і скільки витрачено галонів гербіцидів. Одним із пояснень стабільності ціни під час шоківих подій для постачальників є падіння попиту (тобто в обігу менше продукції, але менше людей хоче її купувати, тому ціна не змінюється). Проте не схоже,

¹ Див. с. 75 у: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/ondcp/policy-and-research/2013_data_supplement_final2.pdf.

що це так. Із 1990-х років кількість регулярних споживачів кокаїну в США трималася на рівні 1,5–2 млн. Нещодавно відбулося поважне падіння споживання в США, однак це компенсувалося стрімким зростанням попиту в Європі. ООН вважає світовий попит стабільним. Тому маємо загадку: постійний попит і скорочене постачання мали б призвести до зростання ціни, але кокаїн залишається дешевим. Як вдалося картелям обійти основні закони економіки?

Аби зрозуміти, як їм це вдалося, розгляньмо практику *Walmart*, який подібним чином інколи, здавалося, порушував закони попиту і пропозиції. Щорічний загальносвітовий прибуток найбільшого у світі ритейлера *Walmart* становить приблизно півтрильйона доларів. Їхній успіх зумовлений тим, що ціни зросли не набагато порівняно з тим часом, коли Бад і Сем Волтони 1962 року відкрили першу свою крамницю. На минулий День подяки люди купували індичку по 40 центів за фунт і на додачу комплект із дев'ятьох (таких собі) оздоблених до свята обідніх тарілок за 1,59 долара.

Завдяки таким надзвичайно низьким цінам покупці й люблять *Walmart*. Але такі низькі ціни дуже б'ють по фермерах і виробниках, які постачають товари. Вони скаржаться, що *Walmart* та інші великі мережі роздрібної торгівлі відкрояли такий шмат ринку бакалії, що можуть тепер певною мірою диктувати умови постачальникам. Усі знають, що таке монополія: коли одна компанія є домінантним продавцем певного продукту й може тому правити будь-яку ціну. Критики таких ритейлерів, як *Walmart*, звинувачують їх у «монопсонії», тобто в домінантній позиції *покупців* певних продуктів. (Запозичене з грецької «монополія» означає «єдиний продавець», а «монопсонія» —

«єдиний покупець».) Монополіст може диктувати свої ціни споживачам, які не знаходять альтернативного продавця; так само монополіст може диктувати закупівельні ціни постачальникам, які не знаходять альтернативного покупця. За цією ж теорією, якщо ви справді хочете мати численних покупців, то треба належати до *Walmart*. Магазин про це знає і тому може притиснути постачальників повною мірою. Опитування часопису *Forbes* засвідчило, що постачальники, які продавали велику частку свого товару через *Walmart*, пересічно мали нижчу норму прибутку, ніж ті, у кого обсяг бізнесу з магазином був менший. Різниця особливо помітна на ринку одягу: виробники одягу, які через *Walmart* продавали менш ніж 10 % продукції, змогли підтримувати середню маржу на рівні 49 %, а ті, хто продавав понад 20 %, — лише 29 %¹. Зниження цін і примушування постачальників підвищувати ефективність, звичайно, йде на користь споживачам і вигідне всій економіці. Так, унікальне дослідження Мак-Кінсі виявило, що сам лише *Walmart* дав 12 % приросту продуктивності економіки США в другій половині 1990-х років². Водночас це ускладнює життя постачальникам. Можете бути певні, що в разі неврожаю і зростання коштів виробництва потерпатиме не супермаркет і не споживачі.

Walmart іще не відкрився в Колумбії. Але наркоторгівці в регіоні вже застосували його ідеї до маніпулювання системою постачання. Почнімо з того, що картелі більше, ніж можна собі уявити, схожі на мегамаркети, бо є покупцями,

¹ Tom van Riper, "The Wal-Mart Squeeze", *Forbes*, April 24, 2007, at http://www.forbes.com/2007/04/23/walmart-suppliers-margins-lead-cx_tvr_0423_walmart.html.

² Charles Fishman, "The Wal-Mart You Don't Know", *Fast Company*, December 2003, at <http://www.fastcompany.com/47593/wal-mart-you-dont-know>.

а не виробниками. Уявляється, що весь кокаїновий бізнес від початку й до кінця перебуває в руках картелю, а озброєні бандити з любов'ю плекають кущики коки, підсипають добрив і поміж тим мордують конкурентів. Проте зазвичай це працює по-іншому. Сільськогосподарським аспектом кокаїнової торгівлі переважно зайняті прості фермери, як-от у Тринідад-Пампі, котрі, якби їм платили стільки, скільки платять за коку, радо вирощували б помідори або банани. Картелі радше відіграють роль великих супермаркетів, закупаючи продукцію у фермерів, переробляючи, пакуючи й продаючи її споживачам.

Чи такі ж однотайні південноамериканські наркобарони, як топ-менеджери *Walmart*, коли йдеться про управління постачальниками? Це вирішили з'ясувати двоє економістів: Хорхе Гальєго з Нью-Йоркського університету та Деніел Ріко з Мерілендського університету. Вони зосередились на Колумбії й скористались одержаною від уряду інформацією, де відбулося винищення коки вручну і за допомогою розпорошення гербіцидів із повітря (докладні дані є в бортових реєстраторах літаків). Цю інформацію вони зіставили з даними ООН про ціни на листя коки в різних регіонах країни. Звівши докупити обидва набори даних, вони змогли побачити вплив знищення коки на ціни за неї, котрі фермери правили від картелів¹.

Якби справді працювала скерована на скорочення постачання стратегія нищення плантацій коки, слід було очікувати в зонах активнішого знищення більшого зростання цін, ніж там, де гербіциди не застосовувалися. Змен-

¹ Jorge Gallego and Daniel Rico, "Manual Eradication, Aerial Spray and Coca Prices in Colombia", неопублікована стаття, 2012, доступна онлайн: http://www.mamacoca.org/docs_de_base/Fumigas/Daniel_Rico_GallegoJorge_Manual_Eradication_Aerial_Spraying_and_Coca_Prices_2012.pdf.

щення обсягів коки, за інших однакових умов, мало б змусувати місцеві картелі платити селянам більше. Однак Гальєго і Ріко такого не виявили. Натомість вони встановили, що знищення майже не вплинуло на ціну листя коки або різних нелегально очищених її продуктів, що їх фермери іноді продають картелям. Здивовані, вони повторили свій аналіз, припустивши річний лаг між знищенням і продажем, бо раптом потрібен додатковий час на вплив дефіциту на зростання цін. Проте й цього разу вони висували, що знищення врожаю майже не вплинуло на гуртові ціни, які фермери правили від картелів.

Економісти висунули гіпотезу, що збройні групи, які контролюють кокаїнову торгівлю в Колумбії, працюють як моносонії. За нормальних ринкових умов фермери-вирощувачі коки пошукали б альтернативні варіанти й продали б листя тому, хто запропонує кращі гроші. Це означало б, що в разі дефіциту покупці коки підвищують цінові пропозиції й ціна на листя зростає. Але особливість збройного конфлікту в Колумбії в тому, що в кожному конкретному регіоні ситуацію контролює якась одна група наркоторгівців. Ця група — єдиний місцевий покупець листя коки, який диктує ціну, як це іноді може робити *Walmart*, визначаючи ціну на продукцію, яку купує. Це означає, що коли зростає вартість виробництва листя коки через знищення, хвороби рослин абощо, то втрати надолужують фермери, а не картель. Так само як великі ритейлери захищають себе і своїх покупців від зростання цін, змушуючи постачальників брати удар на себе, картелі стримують власні витрати за рахунок вирощувачів коки. «Удар повністю приймають вирощувачі, а великі покупці можуть [...] тримати фіксовану ціну», — пишуть Гальєго й Ріко.

Тобто не те щоб стратегія знищення не була ефективною. Проблема радше в тому, що вона б'є не по тих, по кому треба. Контроль, який мають картелі над системами постачання (подібно до *Walmart*), означає, що внаслідок погіршення умов вирощування коки бідні фермери біднішають, а на прибутки картелів і зростання ціни для споживачів це не вельми впливає.

— Ми проти всього цього, — каже фермер із Тринідад-Пампи, який просить не називати його імені. Він має на увазі офіційні програми знищення, під час яких рослини виривають із корінням. — У нас постійні сутички з урядом через це. Нас це обурює. Селяни не хочуть мати справу з гангстерами, які контролюють кокаїновий бізнес, але їм не до вподоби, коли обмежують вирощування того, що вони можуть, — каже він.

Поруч, на мурі біля врожайного поля, написано білою фарбою: «Цю ділянку землі **КОНФІСКОВАНО** для знищення врожаю». Усі неліцензовані плантації підлягають ліквідації, внаслідок якої погіршується стан фермерів і не зачіпаються підвалини діяльності їхніх клієнтів — картелів. Виробництво залишається на високому рівні, роздрібні ціни — низькими, а кокаїновий бізнес працює далі. Якби він був легальним, Бад і Сем Волтони могли б знайти чимало позитивного в андській системі постачання наркокартелів.

• • •

Поблизу того місця, де ми з Едгаром Мармані пили величезну пляшку пепсі, яку, зрозумів я, мені доведеться допити (що я охоче й робив), тендітні руки здіймались, аби зірвати листя з вершечків куща коки. У Тринідад-Пампі

діти працюють у полі з шістьох років: до обіду вони в школі, а далі допомагають батькам саджати коку і збирати врожай. Дитсадка в селі нема, й малюта чимчикують із батьками до роботи на терасах або дримають у слінгах у матерів на спині. Умови деінде в Андах не кращі: за оцінкою ООН, пересічний вирощувач коки заробляє трохи більше ніж 2 долари за день. Злидні вирощувачів коки різко контрастують зі способом життя заможних кокаїнових баронів, які хизуються своїми «феррарі» й приватними зоопарками.

Як можна змусити картелі взяти на себе частину витрат? Їхня заснована на монопсонії влада зумовлена тим, що у фермерів — лиш один покупець. Тож очевидним рішенням могло б стати посилення конкуренції на ринку закупівлі коки, завдяки якій у фермерів з'явилося б більше потенційних покупців, а картелям довелося б платити за продукцію ринкову ціну. Але тут є притичина: оскільки кока в більшості країн нелегальна, уряди не здатні істотно посприяти збільшенню кількості покупців на ринку. Тож вони спробували підвищити ціну в інший спосіб: аби селяни менше залежали від продажу коки картелям, їм надали можливості альтернативного заробітку на прожиття.

Тож замість батога знищення, яке покликане зробити вирощування коки менш привабливим для фермерів, творці державної політики запропонували пряник у вигляді субсидій на вирощування інших культур. У деяких європейських країнах, що їхні дипломати в приватних розмовах піддають критиці підтримувану США політику знищення плантацій, розробили проекти заохочення інших видів агробізнесу. Ідея полягає в тому, що якби можна було зробити вигіднішим вирощування іншої, легальної культури, а не коки, то фермери перейшли б на неї. У *cocaleros*

є до цього інтерес. Навіть Едгар Мармані, місцевий профспілковий лідер, каже, що розглянув би перехід до іншого виробництва, якби була нижчою вартість стартапів.

— Птиця, помідори, свинина — усі вони прибутковіші за коку, але ж потрібні інвестиції... — скаржиться він.

Євросоюз дав на це трохи коштів, профінансувавши в Болівії проекти заохочення вирощування бананів, кави й цитрусових, серед іншого. Схожа тактика випробовувалась в інших частинах світу, де є проблема орієнтації сільського господарства на виробництво наркотиків: в Афганістані, звідки походить найбільша частина опію, фермерів заохочували вирощувати пшеницю чи бавовник замість опіумного маку.

Уже є приклади ефективності такої стратегії. В останньому дослідженні Центру глобального розвитку (ЦГР), науково-дослідної організації, що розташована у Вашингтоні, зроблено спробу з'ясувати, як мексиканські фермери вирішують: вирощувати легальну чи нелегальну культуру?¹ Дослідники зосередилися на марихуані та опіумі, основних наркокультурах у Мексиці, і порівняли їх із вирощуванням такої легальної культури, як кукурудза. Значення останньої для мексиканців важко переоцінити, бо її споживання тут схоже на наркозалежність. Кукурудза — основний складник тортильї, національної перепічки, якої пересічний мексиканець споживає двісті фунтів на рік. У Мексиці є популярна приказка: «*Sin maíz, no hay país*» («Без кукурудзи немає країни»). На емблемі профспілки пекарів тортильї — зображення похмурого Центе-

¹ Oeindrila Dube, Omar Garcia-Ponce, and Kevin Thom, "From Maize to Haze: Agricultural Shocks and the Growth of the Mexican Drug Sector", Center for Global Development, 2014, at <http://www.cgdev.org/sites/default/files/maize-haze-agricultural-shocks-growth-mexican-drug-sector0.pdf>.

Подяки

«Наркономіка» почалася зі статті в часописі *Economist* 28 липня 2012 року. Тогочасний редактор бізнес-відділу Роберт Гест запропонував мені написати колонку про Мексику, і я написав те, що стало пілотним розділом цієї книжки (якщо вам ця тема ще не обридла, то ви можете прочитати матеріал за посиланням www.economist.com/node/21559598). Роберт був одним з багатьох співробітників «Економіста», які надзвичайно мені допомогли. Редактор відділу Америк під час мого перебування в Мексиці Майкл Райд — ходяча енциклопедія Латинської Америки. Джон Міклтвейт, який нині працює в *Bloomberg News*, був достатньо сміливим редактором, узяв мене на роботу й відрядив до Мексики, про яку я нічого не знав. Селіна Данлоп ласкаво допомогла мені дібрати фотографії, розміщені в цій книжці, а Адам Міра фахово злагодив графіки й мапи. Ендрю Палмер сконтактував мене зі своїм агентом Ендрю Стюартом, без якого книжка ніколи б не зрушила з місця. Джон Магані та його колеги з *PublicAffairs* виявилися достатньо креативними й ризикнули зв'язатися з початківцем із дивним задумом. Я також вдячний сотням людей, які допомагали мені, навіть із ризиком для себе, коли я збирав матеріал для цієї книжки: в Британії, США, Мексиці, Гватемалі, Сальвадорі, Гондурасі, Болівії, Домініканській Республіці, Португалії, Новій Зеландії та інших країнах. І нарешті, найбільше я вдячний своїй чудовій сім'ї.